

PSIXOLOGIYA FANINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Abdullayeva Shoxidaxon Shamsiddinovna

Farg'ona viloyati, Beshariq tumani 2-son kasb-hunar maktabi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8059569>

Annotatsiya: Ushbu maqolada psixologiyaning qisqacha tarixi, kimlar tomonidan o'rganilganligiga to'xtalangan. Shu bilan bir qatorda zamonaviy psixologiya yo'nalishlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: psixologiya, ruhiy bosqich, eksperimental psixologiya, psixologiya laboratoriyasi, insonlarning ruhiy holati, ruhning rivoj darajasi, karma, chakralar.

Psixologiya fanining fan sifatida shakllanishi uzoq tarixga borib taqaladi. Antik davrdan boshlab psixologik bilimlar falsafa va tibbiyot fanlari negizida rivojlanib kelgan. Psixologiya fani tabiatshunoslik fanlari va falsafa negizida paydo bo'lgan bo'lib, to hanuzgacha uning na gumanitar na tabiiy fanlar qatoriga kiritilishi aniqlangani yo'q. [1] Chunki psixologiya ilohiy fandır. Inson ongi, his-tuyg'ulari, voqealichni boshqarishi, insonlar bilan muloqotga kirishishi, ichki kechinmalari bu barchasi psixologiya fanining asosiy tamoyillaridir. Psixologiya eng qadimiy fanlardan bo'lib, bundan 2,5 ming yil ilgari jon haqidagi ta'limot sifatida vujudga kelgan. Mil.avv. VII—V asrlarda o'tgan qadimgi grek faylasuflarining asarlaridayoq kishining jonli va ruhiy xayoti to'g'risida juda ko'p xilma-xil fikrlar bayon qilinganligini ko'ramiz. Bu masalalar qadimgi Xitoy va qadimgi Hind mutafakkirlarining muhokamalarida ham katta o'rin tutadi. Psixologiya taraqqiyotida XIX asrdagi eksperimentalar alohida ahamiyat kasb etdi.

Bu davrda psixologik real voqealichni o'rganish uchun metodlar majmuasi qo'llana boshlandi. Kuzatish, lab. eksperimenti, tabiiy eksperiment, faoliyat natijasini tahlil qilish, ruhiy jarayonlarni modellashtirish genetik metodi, test, ekspert baholash, intervyu, anketa, so'rovnoma, tarjimai hol va h.k. XIX asr oxiri XX asr boshlarida qator psixologik ilmiy maktablar, yo'nalishlar vujudga keldi: bixeviorizm, geshtaltpsixologiya, personalizm, freydizm va h.k.

Qadim-qadimdan insonlar o'zi haqida, shu bilan birga, o'z ichki olamida bo'layotgan ruhiy jarayonlar bilan bog'liq savollarga javob topishga harakat qilib kelgan. Va bu o'z o'rnida biz sevib o'rganadigan psixologiya faniga asos solinishiga sabab bo'lgan. Psixologiya ajoyib fan. Shu bilan birga, u ham yosh, ham eng qadimiy fanlardan biridir. "Psixologiya" atamasi tom ma'noda ruh haqidagi fan degan ma'noni anglatadi (Psyche — ruh; logos =fan)

Ilgari psixologiya metafizikaning bir qismi bo'lib, ruhning tabiati, kelib chiqishi va taqdiri bilan shug'ullangan. U ratsional psixologiya deb ataldi. Ammo zamonaviy psixologiya empirikdir va ruh bilan bog'liq muammolar bilan shug'ullanmaydi [3]. Allaqachon antik davr faylasuflari zamonaviy psixologiya uchun shaxsiy bo'lgan muammolar haqida o'ylangan. Ruh va o'zaro bog'liqligi, idrok, xotira va fikrlash masalalari; ta'lim va tarbiya, inson xulq-atvorining his-tuyg'ulari va motivatsiyasi va boshqa ko'plab savollar Yunonistonda birinchi falsafiy maktablar paydo bo'lganidan keyin miloddan avvalgi 6-7-asrlarda olimlar tomonidan ilgari surilgan. Ammo eski mutafakkir psixolar zamonaviy ma'noda emas edilar. Psixologiya fanining ramziy tug'ilgan kuni 1879 yil, Vilgelm Vundt tomonidan Germaniyaning Leyptsig shahrida birinchi eksperimental laboratoriya kashf etilgan yil. Shu vaqtgacha psixologiya spekulativ fan bo'lib qoldi. Va

faqat V. Vundt psixologiya va eksperimentni birlashtirish erkinligini oldi. V. Vundt uchun psixologiya ong haqida fan edi. 1881 yilda laboratoriya negizida eksperimental psixologiya instituti ochildi (hali ham mavjud), u davlat ilmiy markaz, balki psixologlar xalqaro markaziga aylandi.

Uygʻonish davrida Leonardo da Vinchi, X. Vives kabilar Psixologiya rivojiga oʻz hissalarini qoʻshdilar. 18-asrga kelib M. V. Lomonosov, A.N. Radishchev, G. S. Skovoroda, T. Gobbs, B. Spinoza, G. Leybnits. J. Lokk, K. A. Gelvetsii, P. A. Golbax, D. Didro psixologiyada bir talay kashfiyot qildilar, uni amaliy maʼlumotlar bilan boyitdilar. Psixologiya taraqqiyotida umuman XIX asrdagi eksperimentlar alohida ahamiyat kasb etdi. Bu davrda psixologik real voqelikni oʻrganish uchun metodlar majmuasi qoʻllana boshlandi: kuzatish, laboratoriya eksperimenti, tabiiy eksperiment, faoliyat natijasini tahlil qilish, ruhiy jarayonlarni modellashtirish genetik metodi, test, ekspert baholash, intervyu, anketa, soʻrovnomma, tarjimai hol va h.k. XIX asr oxiri — XX asr boshlarida qator psixologik ilmiy maktablar, hamda yoʻnalishlar vujudga keldi: bixeviorizm, geshtaltpsixologiya, personalizm, freydzizm va h.k. psixologiyaning rivojiga I. M. Sechenov (psixikaning reflektor tabiati), I. P. Pavlov (oliy nerv faoliyati) taʼlimotlari muhim hissa boʻlib qoʻshildi. Rossiyada V. M. Bexterev eksperimental laboratoriyasi (Qozon, 1885), Harkov universiteti va N. N. Langening Odessadagi laboratoriyasi, G. Chelpanovning Kiyevdagi, S. Korsakovning Moskvadagi, keyinchalik V. M. Bexterev, A. Lazurskiy, A. Nechayevlarning Peterburgdagi, V. Chijning Yuryev (Tartu, Estoniya)dagi eksperimental laboratoriyalari psixologiya taraqqiyotiga alohida taʼsir oʻtkazdi. 1912-yil Moskva universitetida Psixologiya instituti ochildi. Shu yili I. A. Sikorskiy tomonidan Kiyevda jahonda birinchi marta Bolalar psixologiyasi instituti tashkil qilindi. XX asr ning 1-yarmida Rossiyada K. N. Kornilov, P. P. Blonskiy va boshqa psixolog olimlar dialektikaga asoslangan ilmiy psixologiyani yaratishga kirishdilar. Hozirgi zamon psixologiyasi koʻp tarmoqli psixologik bilimlar tizimidan iborat fan hisoblanib, oʻzining tadqiqot predmetiga ega boʻlgan koʻplab sohalardan tashkil topgan: umumiy psixologiya, aviatsiya psixologiyasi, harbiy psixologiya, differensial psixologiya, psixofiziologiya, muhandislik psixologiyasi, kosmik psixologiya, huquq psixologiyasi, tibbiyot psixologiyasi, neyropsixologiya, patopsixologiya, pedagogik psixologiya, mehnat psixologiyasi, sport psixologiyasi, maxsus psixologiya, ijodiyot psixologiyasi, menejment psixologiyasi, marketing psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya, yosh psixologiyasi, tashkiliy psixologiya, din psixologiyasi, oila psixologiyasi, psixologiya tarixi, genetik psixologiya, amaliy psixologiya, eksperimental psixologiya, kasb psixologiyasi, psixolingvistika, siyosiy psixologiya va boshqa psixologiyaning tarmoqlarga ajralishining asosiy sababi uning tarkibida tadbqiqiy sohalar vujudga kelishidir. Psixologiya sanoatda, jamiyat boshqaruvida, taʼlim tizimida, sogʻliqni saqlash, madaniyat, sport, transport, radio, televideniye va boshqa tuzilmalarda muhim masalalarni hal qilishda faol ishtirok qilmoqda. Psixologiya erishgan yutuqlari shaxs imkoniyatlarini roʻyobga chiqarish va ularni harakatga keltirishda alohida ahamiyat kasb qilmoqda hamda shu asnoda mehnat samaradorligini oshirishga taʼsir oʻtkazmoqda. Zamonaviy psixologiyada elektron-hisoblash texnikasi, elektr va kimyoviy vositalar yordami bilan psixikani chuqur oʻrganish kabilar qoʻllanilmoqda. Psixologiyada insonni, uning ruhiy kechinmalarini, rivojlanish bosqichlarini, kognitiv faoliyatini oʻrganishda bir nechta metodlar qoʻllaniladi. Shulardan biri, oʻzini-oʻzi kuzatish (introspeksiya) metodi atrofida keskin baxslar davom etmoqda. Baʼzi yoʻnalishdagi psixologlar uni tadqiqot oʻtkazishning asosiy metodi deb taʼkidlasalar, boshqalari esa uning cheklanganligini eʼtirof qiladilar, buning oʻrniga obʼyektiv metodlardan foydalanishni tavsiya etadilar. Obʼyektiv metodlar tufayli psixikaning moddiy negizi aniqlangan, inson ichki munosabatlari bilan subʼyektiv holatlar sababiy bogʻliqligi yakka shaxsda, jamoada

namoyon bo'lishi isbotlangan. Jahon hamjamiyatida AQSH, Angliya, Fransiya, Germaniya, Rossiya, Shvetsariya mamlakatlarida ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarida, universitetlarda psixologik izlanishlar keng ko'lamda olib borilmoqda.

Vaqtlar, zamonlar o'tib borarkan, Yer o'lchamlari o'zgarib bordi, shu bilan birgalikda insonlarning ruhiy o'lchamlari, ruhning rivoj darajasi, karma, chakralar kabi tushunchalarni o'z ichiga olgan yangi yo'nalish – ezoterika yo'nalishi ham paydo bo'ldi. Garchi bu yo'nalish ilmiy-amaliy jihatdan asoslanmagan bo'lsa-da, bugungi kunda ushbu yo'nalishda dunyoning eng yetakchi va ilg'or psixologlari faoliyat yuritmoqda hamda psixologik yordamga muhtoj kishilar uchun foydali bo'lib qolmoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, inson ruhiyati haqidagi fan, ya'ni psixologiya insonlarga foydaliligi va qiziqarliligi jihatidan nafaqat eramizdan oldingi yillarda, balki bugungi axborot texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar rivojlanayotgan bir paytda ham o'z o'rnini va ahamiyatliliğini saqlab qolgan yetakchi fan yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Insonlar uchun har bir inson rivojlanish va yuksalish bosqichida o'zi haqida anglashlarga ega bo'lish va shu asnoda o'zini yanada rivojlantirish istagi kuchli bo'lganligi sababli psixologiya fani yaqin kelajakda ham o'zining yetakchi o'rnini va ahamiyatliliğini saqlab qoladi.

ADABIYOTLAR:

1. Ergasheva G.Q. Rus va O'zbek tillari psixologiya terminlarining leksiksemantik xususiyatlari. Filol. fanlari bo'yicha fal. dok. (PhD) dis. aftoref. -T.:2018
2. Kazakova E.V va b..Psixologiya. O'quv qo'llanma. –A.:2018